

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2012

1

Vilnius 2013

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2012

1

Vilnius 2013

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

MINDAUGAS BALKUS

1935–1936 M. UŽNEMUNĖS ŪKININKŲ STREIKAS: PROPAGANDOS IR VIEŠOSIOS NUOMONĖS APŽVALGA

Įvadas

1935–1936 m. vykę pilietiniai neramumai Užnemunėje¹, istoriografijoje žinomi ūkininkų streiko pavadinimu, daugiausia kilo dėl ekonominių priežasčių². Organizuojant šį streiką pasireiškė įvairios opoziciniai tuometinio tautininkų režimo atžvilgiu nusistačiusios politinės partijos ir organizacijos³, kurios savo atsišaukimuose į Užnemunės gyventojus skleidė prieš valdžią nukreiptą propagandą⁴. Savo ruožtu valdantysis režimas taip pat pasitelkė propagandą, siekdamas atremti streiko organizatorių jam mestus kaltinimus (išskeltus reikalavimus) bei atitraukti visuomenę nuo šių bruzdėjimų palaikymo. Visuo-

¹ Užnemune vadinamas Lietuvos regionas, esantis kairiajame Nemuno krante. Regioną sudaro Suvalkijos bei Vakarų Dzūkijos etnografinės sritys. 1935–1936 m. ši teritorija priklausė Lietuvos Respublikos Alytaus, Marijampolės, Seinų (Lazdijų), Šakių ir Vilkaviškio apskrityms.

² Dėl 1929–1933 m. pasaulinės ekonominės krizės, kuri Lietuvoje užsitęsė iki 1935 m., žemės ūkio produktų kainos (lyginant su 1929 m.) sumenko 3–4 kartus, tuo tarpu pramoniniai gaminiai teatpigo 20–30 %. Dėl to daugelis ūkininkų neįstengdavo sumokėti gautų paskolų, itin išaugo ūkių pardavimai iš varžytinių. Ūkininkų skolos 1933 m. siekė daugiau nei 460 mln. litų. Plačiau žr.: L. T r u s k a, *A. Smetona ir jo laikai*, Vilnius, 1996, p. 219–223.

³ 1935 m. rugpjūtį–rugsėį kilusią pirmąją streiko bangą organizavo „Ūkininkų vienybės“ organizacija, streiką rėmė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga. Žr.: 1935 m. rugsėjo 3 d. Valstybės saugumo departamento biuletenis nr. 335, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – *LCVA*), f. 923, ap. 1, b. 1313, l. 11–19. Vėlesniais streiko etapais (1935 m. pabaiga – 1936 m.) į jį įsijungė ir savo interesams panaudojo Lietuvos komunistų partija, „Geležinio vilko“ (voldemarininkai) organizacija ir kt.

⁴ Propaganda (lot. *propago* – skleidžiu, platinu) yra viešas, instituciškai reglamentuotas, tinklinis, pasikartojantis masių ar socialinių grupių įtikinėjimas. Plačiau žr. G. M a ž e i k i s, *Propaganda ir simbolinis mąstymas*, Kaunas, 2010, p. 19.

menė buvo „atakuojama“ viena kitai prieštaraujanti informacija, šalyje vyko propagandinė kova, siekiant pelenyti viešosios nuomonės⁵ palaikymo. Nors Užnemunės ūkininkų streikui skirta nemažai mokslinių tyrimų, juose paskelbta gana daug faktinės medžiagos, tačiau ligšioliniuose istorikų darbuose mažai tepaliesta to meto Užnemunės gyventojų viešoji nuomonė bei ją veikusi propaganda tiek iš ūkininkų streiko organizatorių, tiek iš valdžios pusės.

Šio straipsnio tikslas yra išnagrinėti 1935–1936 m. Užnemunės gyventojų viešąją nuomonę bei jai poveikį dariusią ūkininkų streiko organizatorių bei tuometinės valdžios propagandą. Siekiant šio tikslo keliami tokie uždaviniai: 1) išanalizuoti prieš tuometinę valdžią nukreiptus streikuoti agitavusius atsišaukimus; 2) išnagrinėti tuometiniame oficioze „Lietuvos aidas“ pateiktus Užnemunės ūkininkų streiko vertinimus; 3) išanalizuoti Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės (ūkininkų streiko atžvilgiu) atspindžius, užfiksuotus Valstybės saugumo departamento dokumentuose.

1935–1936 m. Užnemunės ūkininkų streikui nagrinėti skirta nemažai publikacijų. Daug šia tema rašyta sovietmečiu⁶. Absoliučioje daugumoje sovietinės istoriografijos darbų Užnemunės ūkininkų streikas nušviestas tendencingai, pernelyg sureikšminant Lietuvos komunistų partijos vaidmenį jame, akcentuojant abejotina bendrą „darbo valstiečių“ ir darbininkų kovą prieš „fašistinę“ valdžią. Užnemunės ūkininkų streiką fragmentiškai aptarė ir išeivijos autoriai – Aleksandras Merkelis⁷, Jonas Švoba⁸, Juozas Jakštas⁹. Jų darbuose A. Smetonos autoritarinio režimo laikysena šio streiko atžvilgiu vertinta gana nekritiškai. Po 1990 m. atskirų publikacijų šio ūkininkų streiko nagrinėjimui neskirta,

⁵ Viešoji nuomonė – atvirai išsakytos pažiūros dėl daugeliui žmonių svarbių interesų. G. Mažeikis, *Propaganda*, Šiauliai, 2006, p. 159.

⁶ S. A t a m u k a s, *LKP kova prieš fašizmą, už Tarybų valdžią Lietuvoje 1935–1940 metais*, Vilnius, 1958, p. 117–130; A. G a i g a l a i t ė, Lietuvos ir kitų kapitalistinių šalių valstiečių streikų pobūdis imperializmo periode, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, t. 2 (7), Vilnius, 1961, p. 81–110; J. L e o n a v i č i u s, J. M a k s i m a v i č i u s, *Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais*, Vilnius, 1958; A. M a r c e l i s, *Už proletariato ir darbo valstiečių sąjungą. Lietuvos KP kova už darbininkų klasės ir darbo valstiečių sąjungą fašizmo viešpatavimo metais (1927–1940 m.)*, Vilnius, 1976, p. 194–217; T. S e b e ž e n k o v a i t ė, 1935–1936 metų valstiečių judėjimas Lietuvoje ir Lietuvos Komunistų partijos vaidmuo, *Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto mokslo darbai (visuomeniniai mokslai)*, t. 4, Vilnius, 1958, p. 81–108; V. S i n k e v i č i u s, *1935 metų valstiečių streikas Lietuvoje*, Vilnius, 1985; A. S n i e č k u s, Valstiečių kova Lietuvoje 1935 metais, *Revoliucinis judėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1957, p. 433–444; A. S n i e č k u s, Valstiečių kova Lietuvoje 1935 metais, *Su Lenino vėliava*, t. 1, Vilnius, 1977, p. 38–51; J. Ž i u g ž d a, Darbo valstiečių ir žemės ūkio darbininkų kova prieš išnaudotojus ir engėjus, *Revoliucinis judėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1957, p. 459–476; J. Ž i u g ž d a, *Lietuvos kaimo darbo žmonių kova dėl žemės buržuazijos viešpatavimo metais*, Vilnius, 1952, p. 84–89.

⁷ A. Merkelis, *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, p. 441–446.

⁸ J. Š v o b a, *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*, Vilnius, 1990, p. 235–238.

⁹ J. J a k š t a s, *Nepriklausomos Lietuvos istorija 1918–1940 m.*, Čikaga, 1992, p. 159–162.

tačiau jį savo darbuose palietė Algimantas Kasparavičius¹⁰ ir Liudas Truska¹¹, gana kritiškai vertinęs tuometinės vyriausybės poziciją šio streiko atžvilgiu.

Šio darbo šaltinių bazę sudaro archyviniai bei publikuoti šaltiniai. Nagrinėjant Užnemunės krašto gyventojų viešąją nuomonę naudotasi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fondais, ypač Valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) fondu 378, kuriame esantys VSD biuleteniai, tarnybiniai pranešimai leido susipažinti su saugumo pareigūnų užfiksuotomis vietos gyventojų nuotaikomis. Minėto archyvo fonduose rasti atsišaukimai suteikė galimybę panagrinėti streiką organizavusių grupių propagandą, jų argumentus. Aiškinantis visuomenei sleistą valdžios propagandą pasitelktas dienraštis „Lietuvos aidas“ (tuometinis oficiozas). Jame užfiksuoti Užnemunės ūkininkų streiko vertinimai rodė oficialią tautininkų režimo poziciją šiuo klausimu, kartu buvo siekiama formuoti atitinkamą viešąją nuomonę.

Šio straipsnio chronologinės ribos apima 1935 m. rugpjūtį – 1936 m. rugsėjį, t. y. laikotarpį nuo ūkininkų streiko pradžios iki palaipsnio šio bruzdėjimo nusilpimo 1936 m. antroje pusėje. Darbas nepretenduoja į visapusišką Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės bei ją veikusių jėgų tyrimą, tačiau siekiama atskleisti pagrindinius Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės bruožus (ūkininkų streiko atžvilgiu) ir išnagrinėti ją veikusias minėtasias propagandas.

Ūkininkus streikuoti raginusi propaganda: atsišaukimų apžvalga

1935–1936 m. ūkininkų streiko metu daugelyje Užnemunės vietovių buvo slapta platinami (iškabinami viešose vietose ir pan.) įvairaus turinio atsišaukimai į ūkininkiją ir kitas gyventojų grupes. Atsišaukimus ruošė ir platino „Ūkininkų vienybės“¹² (streiko pradžioje), Lietuvos komunistų partijos, „Geležinio vilko“ (voldemarininkai) organizacijos nariai. Tam tikrais atvejais su atsišaukimų gamyba ir / ar platinimu taip pat buvo susiję Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos, Lietuvos jaunimo sąjungos¹³ nariai. Nors įvairių atsišaukimų tonas ir retorika gerokai skyrėsi, tačiau jų visų tikslas buvo kurstyti gyventojų nepasitenkinimą tuometine valdžia.

Visuose autorius aptiktuose atsišaukimuose pasisakyta prieš tuometinį tautininkų režimą su prezidentu Antanu Smetona ir ministru pirmininku Juozu Tūbeliu priešakyje. Daugelyje atsišaukimų ūkininkai buvo raginami nepaklusti tuometinei valdžiai, nemokėti mokesčių, skolų bankams, neiti valstybinių tarnybų (nebūti kaimų seniūnais, valsčių viršaičiais) ir kt. Nemažoje dalyje atsišaukimų buvo kvestionuojamas valdžios legitimumas.

¹⁰ A. K a s p a r a v i č i u s, Sukilimai Lietuvoje 1918–1938: faktai ir skaičiai, *Atgimimas*, 1991, nr. 49, p. 8.

¹¹ L. T r u s k a, *A. Smetona ir jo laikai*, p. 219–227.

¹² „Ūkininkų vienybė“ – ekonominė Lietuvos ūkininkų organizacija, veikusi 1927–1936 m.

¹³ Lietuvos jaunimo sąjunga (jaunimiečiai) – Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai artima visuomeninė kultūrinė jaunimo organizacija, veikusi 1922–1936 m.

Antai viename atsišaukime teigta, jog „<...> neturėdamas nuoširdžių šalininkų ir jokios moralinės atramos tautoje <...> režimas dalinai spekuliuoja nesusipratėlių tautiniais jausmais ir valstybingumu“¹⁴. Bene visuose atsišaukimuose buvo reikalaujama J. Tūbelio vyriausybės atsistatydinimo, buvo grasinama prievarta ją nuversti. Daugumoje atsišaukimų tautininkai ir jų lyderiai buvo kaltinami tikrais ar tariamais nusikaltimais Lietuvos valstybei ir visuomenei. Valdančiajam tautininkų režimui buvo prikišama, jog jis protegavo korumpuotus valstybės tarnautojus, nesąžiningus verslininkus (kitataučius, ypač žydus) ir taip prisidėjo prie Lietuvos visuomenės nuskurdinimo. Atsišaukime „Broliai ūkininkai“ tautininkai kaltinti, jog jiems valdant kraštą „prieita prie liepto galo“. Valdžiai buvo prikišama, kad ji neva nustatė itin žemas žemės ūkio gaminių kainas. Skųstąsi, jog už skolas ir mokesčius ūkiai išvaržomi be pasigailėjimo, todėl „ūkininkija privesta prie bruzdėjimo“¹⁵. Daugelis šių kaltinimų buvo gerokai hiperbolizuoti, tačiau jie kartais sutapdavo su ekonominius sunkumus išgyvenančios visuomenės dalies nuotaikomis ir tokiu būdu stimuliuo nepasitenkinimą tuometine valdžia.

Tuometinė valdžia buvo kaltinama naudojusi neproporcingai daug smurto prieš streikuojančius ūkininkus (būta ir aukų). Streikuotojų susidūrimai su policija Veiveriuose¹⁶, Butrimonyse¹⁷, Gražiškiuose¹⁸ buvo sugretinti su Kražių skerdynėmis¹⁹. Tuometinis vidaus reikalų ministras Julius Čaplikas prilygintas Michailui Muravjovui („Korikui“)²⁰. Tačiau savo mastu tuometinės valdžios veiksmai slopinant ūkininkų streiką toli gražu neprilygo nei carinės Rusijos okupacinio režimo vykdytam 1863 m. sukilimo numalšinimui, nei kazokų smurtui Kražiuose 1893 m. Tokių kaltinimų eskalavimas visuomenėje turėjo formuoti tendencingai neigiamą valdžios įvaizdį – kaip naudojančios neadekvačiai

¹⁴ Atsišaukimas „Tautiečiai“. 1936 m. balandžio 20 d. Valstybės saugumo departamento biuletenis nr. 106, *LCVA*, f. 378, ap. 10, b. 88a, l. 350–351.

¹⁵ Atsišaukimas „Broliai ūkininkai“, rastas Marijampolės valsčiaus Ožkasvilių kaime. 1936 m. balandžio 14 d. Marijampolės valsčiaus policijos nuovados viršininko raportas nr. 695 Marijampolės apskrities policijos vadui, ten pat, f. 1020, ap. 7, b. 157, l. 183–184.

¹⁶ Veiveriuose susirėmimas tarp streiko dalyvių ir policijos įvyko 1935 m. rugpjūčio 27 d. Policija nukovė 2 streiko dalyvius, 6 sužeidė, 8 policininkai taip pat buvo sužeisti. Plačiau žr.: J. L e o n a v i č i u s, J. M a k s i m a v i č i u s, *Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje...*, p. 77–83.

¹⁷ Butrimonyse susirėmimas tarp streiko dalyvių ir policijos įvyko 1935 m. rugpjūčio 27 d. Plačiau žr.: ten pat, p. 75–77.

¹⁸ Gražiškiuose susirėmimas tarp streiko dalyvių ir policijos įvyko 1935 m. rugsėjo 23 d. Vienas streiko dalyvių buvo nukautas. Plačiau žr.: ten pat, p. 92–94.

¹⁹ Atsišaukimas „Broliai ūkininkai“, rastas Marijampolės valsčiaus Ožkasvilių kaime. 1936 m. balandžio 14 d. Marijampolės valsčiaus policijos nuovados viršininko raportas nr. 695 Marijampolės apskrities policijos vadui, *LCVA*, f. 1020, ap. 7, b. 157, l. 183–184.

²⁰ Atsišaukimas „Broliai ūkininkai“, rastas 1936 m. balandžio 16 d. Sasnavos kaime, Marijampolės apskrityje. 1936 m. balandžio 18 d. Valstybės saugumo departamento biuletenis nr. 107, ten pat, f. 378, ap. 10, b. 88a, l. 346–347.

daug smurto prieš beginklius civilius gyventojus, kurie streiku norėjo atkreipti valdžios dėmesį į savo problemas.

Ūkininkų streiku Užnemunėje suinteresuotos grupės siekė kuo daugiau manipuluoti tuometiniais ekonominiais sunkumais ir kuo ilgiau tęsti streiką. Kai kuriuose atsišaukimuose buvo akcentuojami įvairūs ekonominiai reikalavimai tuometinei valdžiai: buvo siekiama pramoninių prekių kainas suderinti su žemės ūkio gaminių kainomis, sumažinti skolas, ūkininkų naudai pakoreguoti žemės mokesčių nustatymą ir kt.²¹ Ūkininkų streiko organizatoriams, siekusiems visuomenės palaikymo, buvo ypač svarbu į atsišaukimus įtraukti ekonominio pobūdžio reikalavimų, nes tada ūkininkijos sluoksniuose būtent jie (o ne politiniai reikalavimai) buvo patys aktualiausi.

Daugelyje atsišaukimų buvo reikalaujama suteikti demokratines piliečio teises (žodžio, spaudos, susirinkimų, demokratinį seimo rinkimų ir kt.), sudaryti koalicinę vyriausybę, panaikinti karo padėtį. Antai komunistų parengtame atsišaukime raginta reikalauti „laisvų rinkimų į seimą pagal 1926 m. konstituciją [veikiausiai buvo turima omenyje 1922 m. konstitucija – *M. B.*] ir rinkimų įstatymą, tai yra, kad liaudies masės galėtų išstatyti savo kandidatų sąrašus, už juos agituoti ir balsuoti“²². Demokratinį teisių ir laisvių apribojimai buvo viena iš priemonių, kurią naudojo A. Smetonos autoritarinis režimas, siekdamas išlaikyti valdžią Lietuvoje (jis neturėjo daugumos valstybės gyventojų palaikymo), todėl buvo naivu tikėtis, jog valdantysis režimas „pjaus šaką, ant kurios pats sėdi“ ir suteiks piliečiams realiai veikiančias demokratines teises ir laisves.

1936 m. A. Smetonos autoritarinis režimas nusprendė po devynerių metų pertraukos atgaivinti seimo instituciją Lietuvoje. Užnemunės ūkininkų streikas gali būti traktuojamas kaip viena iš priežasčių, paskatinsusių valdžią surengti seimo rinkimus (ar pagreitinusių seimo sušaukimą)²³. Bene visuose atsišaukimuose 1936 m. seimo rinkimai buvo vertinami kaip nedemokratiniai ir specialiai pritaikyti tautininkų poreikiams. Daugumoje atsišaukimų, pasirodžiusių prieš seimo rinkimus, buvo plačiai agituojama juos boikotuoti. Atsišaukime „Į Lietuvos visuomenę“ buvo tvirtinama, jog pagal išleistąjį seimo rinkimų įstatymą²⁴ kandidatus į seimą turėjo kelti tautininkų įtakoje buvusios apskričių ir miestų savivaldybės ir esą seimo rinkimų tvarka buvo nustatyta tokia, kad: „<...> būtų išrinkti tik jų [Lietuvių tautininkų sąjungos – *M. B.*] pakalikai <...> aršesnieji kyšininkai ir visuomenės pinigų eikvotojai“²⁵. Kitame atsišaukime teigta, jog tautininkai uždraudė

²¹ 1936 m. balandžio 18 d. apžiūrėjimo protokolo nuorašas, pasirašytas apygardos viršininko padėjėjo Lileikio, ten pat, f. 378, ap. 3, b. 4894, l. 2–3.

²² Lietuvos komunistų partijos pasirašytas atsišaukimas, rastas 1936 m. birželio 7 d. Lukščių valsčiaus Bizierių kaime, ten pat, b. 5005, l. 12.

²³ D. Blažytė-Baužienė, M. Tamošaitis, L. Truska, *Lietuvos seimo istorija, XX–XXI a. pradžia*, Vilnius, 2009, p. 181–182.

²⁴ Seimo rinkimų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936 m. gegužės 9 d., nr. 533, p. 1–6.

²⁵ Atsišaukimas „Į Lietuvos visuomenę“ [nedatuotas, bet tikėtina, jog rastas 1936 m. liepą – *M. B.*], *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 4888, l. 90.

veikti opozicinėms partijoms bei organizacijoms²⁶, siekdami palengvinti „seimo „rinkimų“ žulikystes“. Be to, tuometinė valdžia kaltinta, jog „<...> niekam, išskyrus save, neduoda nė išsižiot nė per spaudą, nei gyvu žodžiu apie seimo reikalą ir akiplėšiškai tai vadina „demokratiniais“ rinkimais“²⁷. Seimo rinkimai kai kuriuose atsišaukimuose buvo gana įžvalgiai vertinami kaip viena iš valdančiojo režimo pasitelktų priemonių sumažinti visuomenės nepasitenkinimą valdžia ir tuo pačiu sudaryti valdančiojo režimo legitimumo regimybę.

Nagrinėtų atsišaukimų poveikio mastai įvairių Užnemunės vietovių gyventojams buvo skirtingi. Jie priklausė nuo išplatintamų atsišaukimų kiekio, žodinės streikininkų propagandos įtaigumo, streiko agitatorių gausos bei aktyvumo vietovėse ir kt. A. Smetonos autoritarinis režimas stengėsi, kad visuomenė kuo mažiau susidurtų su antivyriausybinio turinio atsišaukimais ir juose išdėstytų raginimų streikuoti įtaka būtų kuo menkesnė. Valdžios pareigūnai, pastebėję atsišaukimus, buvo įpareigoti juos kuo greičiau pašalinti iš viešųjų vietų.

Valdžios propaganda oficioze: Lietuvos aid'o publikacijų apžvalga

XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje, kai Lietuva išgyveno vėluojančią pasaulinę ekonominę krizę, A. Smetonos autoritarinio režimo populiarumas visuomenėje buvo sumenkęs. 1935–1936 m. Užnemunės ūkininkų streikas dar labiau pakurstė priešiškas tuometinei valdžiai gyventojų nuotaikas. Todėl siekdama galutinai neprarasti visuomenės pasitikėjimo (ar jį atgauti), tautininkų valdžia turėjo staigiai bei tinkamai reaguoti ir efektyvia propaganda kuo didesnę dalį visuomenės patraukti savo pusėn. Valdantysis režimas neliko ūkininkų bruzdėjimų nuošalyje, per „Lietuvos aidą“ bei įvairius kitus tautininkiškos pakraipos leidinius (savaitraščius „Ūkininko patarėjas“, „Vairas“ ir kt.) išreiškė savo poziciją visuomenei, tokiu būdu formuodamas sau lojalios ar bandomos patraukti visuomenės dalies požiūrį į minėtus įvykius. Šiame skyriuje apžvelgiamos tuometiniame oficioze „Lietuvos aidas“ 1935 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais (pačiame ūkininkų streiko epogėjuje) pasirodžiusios publikacijos, kuriose ūkininkų streiko atžvilgiu išreikštas nuostatas buvo bandoma įteigti plačiai visuomenei.

Streikuojančių ūkininkų kelti ekonominiai reikalavimai „per pusę sumažinti skolas, likusios gi pusės mokėjimą atidėti ilgam laikui, sumažinti per pusę jau sutartas išmokėti dalis“²⁸,

²⁶ Tautininkų valdžia, remdamasi 1936 m. vasario 1 d. „Vyriausybės žiniuose“ (nr. 522) paskelbto „Draugijų įstatymo“ 48 str., 1936 m. vasarį uždarė Lietuvos krikščionių demokratų partiją, Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą, Lietuvos socialdemokratų partiją ir kitas opozicines organizacijas.

²⁷ Lietuvos komunistų partijos pasirašytas atsišaukimas, rastas 1936 m. birželio 7 d. Lukščių valsčiaus Bizierių kaime, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 5005, l. 12.

²⁸ Dalis – iki Antrojo pasaulinio karo Užnemunėje buvo įsitvirtinusi tradicija, pagal kurią ūkio valdymą perimantis šeimos narys, siekdamas išvengti turto dalinimo, savo broliams ir seserims turėjo sumokėti už jiems priklausiusią turto dalį.

nustatyti aukštą kainą rugiams 12 lt [centneriui – *M. B.*], kviečiams 15 lt, duoti visiems nemokamai miško kurui ir remontui, atleisti nuo žemės mokesčio²⁹ „Lietuvos aide“ buvo vertinami kaip demagogiški bei negalimi įvykdyti ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių tuometinėmis ūkio sąlygomis³⁰. Su tuo iš dalies galima sutikti, nes streikuojančių ūkininkų ekonominiai reikalavimai buvo paremti ne valstybės makroekonominių procesų išmanymu, bet rėmėsi naiviais lūkesčiais.

Komunistų agitatoriai oficioze buvo laikomi vienais pagrindinių streiko Užnemunėje organizatorių. 1935 m. rugpjūčio 29 d. „Lietuvos aide“ numeryje išspausdintame straipsnyje buvo teigiama, jog komunistai siekė suagituoti ūkininkus po to, kai nepavyko jų bandymai sukurstyti darbininkų miestuose. Esą komunistai naudojosi sunkia ekonomine ūkininkų padėtimi. Dienraštyje tvirtinta, jog „sveikai mąstantys“ ūkininkai turėjo suvokti, kad komunistų įsigalėjimas pavojingas jų žemės nuosavybei. Teigta, jog komunistai niekur pasaulyje dar nėra pagerinę ūkininkų būklės³¹. Laikantis prielaidos, jog tuomet visuomenėje komunistinės idėjos daugiausia vertintos neigiamai, ūkininkų streiko siejimas su komunistais turėjo diskredituoti jį visuomenės akyse kaip komunistinės veiklos apraišką. „Lietuvos aide“ taip pat pasitaikydavo publikacijų, kuriose ūkininkų streiko palaikymu kaltintos opozicinės partijos (pvz., valstiečiai liaudininkai)³².

„Lietuvos aide“ aptariant ūkininkų streiko priežastis dažnai buvo minima sąvoka „užsienio jėgos“, kuri reiškė, jog šis streikas buvo naudingas Lietuvai priešiškomis užsienio valstybėms (ypač Vokietijai). Antai viename straipsnyje retoriškai klausta: „Kieno pinigais buvo apmokami agitatoriai?“³³ Minėta, jog 1935 m. rugsėjo 29 d. turėjo įvykti seimelio rinkimai Klaipėdos krašte, be to, esą prieš karą Suvalkija buvo gausiai vokiečių kolonizuota. Esą Vokietijos spaudoje buvo tendencingai dezinformuojama, jog ūkininkų streikas išplitęs po visą Lietuvos teritoriją³⁴. Šiomis užuominomis skaitytojui buvo norima netiesiogiai įteigti, jog tikra ar tariama streiko inspiratorė buvo priešiška Lietuvos atžvilgiu nusistačiusi Vokietija. Toks argumentas buvo visai įtikinamas žinant, jog tuo metu Lietuvos santykiai su Vokietija buvo itin įtempti dėl vadinamosios Noimano-Zaso bylos³⁵ (Vokietija dėl politinių motyvų apribojo maisto produktų importą iš Lietuvos).

²⁹ Vyriausybė kviečia visus geros valios gyventojus nepasiduoti provokatoriškiems Lietuvos priešų gundymams, *Lietuvos aidas*, 1935 m. rugpjūčio 28 d., nr. 196, p. 1.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ties Suvalkijos įvykių spyruoklėmis, ten pat, 1935 m. rugpjūčio 29 d., nr. 197, p. 4.

³² Kas tie „streikininkai“?, ten pat, 1935 m. rugpjūčio 31 d., nr. 199, p. 3.

³³ Kas jie tokie?, ten pat, p. 4.

³⁴ Ten pat.

³⁵ 1934–1935 m. buvo nuteisti Klaipėdos krašte veikusių nacionalsocialistinių organizacijų nariai (žymiausi iš jų – E. Noimanas (*Ernst Neumann*) ir T. Zesas (*Theodor von Sass*). Dėl šio teismo sprendimo Lietuva sulaukė didžiulio Vokietijos pasipiktinimo, tai tarptautinėje praktikoje buvo vienas pirmųjų nacionalsocialistų teismo procesų. Dėl Vokietijos spaudimo Lietuva nuteistuosius 1936–1938 m. amnestavo.

„Lietuvos aide“ buvo mėgstama pabrėžti, jog daugiausia streike dalyvavo visai ne ūkininkai, o įvairūs kaimų „nenuoramos“, t. y. bežemiai ar mažžemiai smulkūs amatininkai, žemės ūkio darbininkai. Štai oficioze pasirodžiusioje žinutėje buvo minima, jog tarp kėlusiųjų neramumus Suvalkijoje nebuvo nė vieno „rimto“ ūkininko. Esą iki 1935 m. rugpjūčio 31 d. buvo sulaikyta 120 asmenų. Iš jų – 3 batsiuviai, 5 siuvėjai, 3 dailidės, 1 aulų gamintojas, 20 laukų darbininkų. Iš sulaikytųjų 47 neturėjo jokio turto, 11 sulaikytųjų buvo anksčiau bausti už įvairius kriminalinius nusikaltimus³⁶. Oficioze, remiantis premjero J. Tūbelio teiginiais, buvo tvirtinama, jog ūkininkų vardu pasirašyti streikuoti raginę atsišaukimai buvo parengti ne jų iniciatyva, bet įvairių agitatorių, kurie naudojami sunkia ūkininkų ekonomine padėtimi savo politiniams tikslams pasiekti³⁷. Visuomenei buvo siekiama įteigti mintį, jog ūkininkų streiko organizatoriai ir rėmėjai buvo socialiai neatsakingi asmenys (žemės nuosavybės neturintys laukų darbininkai, smulkūs amatininkai, t. y. socialinis sluoksniš, tolimas tradiciniam „lietuvių ūkininko“ tipui), kurie savo interesams melagingai naudojami ūkininkijos vardu.

Verta atkreipti dėmesį, jog „Lietuvos aide“ pasyvūs streikų dalyviai (tiesiog paklusę streiko organizatoriams, bet nerodę noro streikuoti) buvo vertinami gana atlaidžiai, kaip agitatorių suklaidinti žmonės³⁸. Oficioze teigta, esą mažiau susipratę ūkininkai į bruzdėjimus galėjo būti įtraukti ne iš blogos valios³⁹. Buvo išryškinamas streiko agitatorių naudotas smurtas ir grasinimai streikuoti atsisakantiems ūkininkams⁴⁰. Taip skaitytojams norėta įteigti, jog dauguma žmonių streike dalyvavo ne sąmoningai, bet tik iš baimės dėl agitatorių smurto ir grasinimų. Dauguma pasyviųjų ūkininkų streiko dalyvių vaizduoti kaip suklaidinti ir įbauginti žmonės, o ne kaip idėjiniai streiko rėmėjai. Tuo visuomenėje norėta formuoti vienpusišką nuomonę, jog tikrieji (sąmoningi) streiko dalyviai buvo tik įvairūs ūkininkijai socialiai svetimi agitatoriai, o tarp ūkininkų streikas neturėjo jokio populiarumo.

Bene kiekviename „Lietuvos aide“ pasirodžiusiame straipsnyje, gvildenusiame ūkininkų streiko problemą, ūkininkija buvo raginama išlaikyti rimtį ir nepasiduoti „priešvalstybinei“ agitacijai. Lojalūs valdžiai ūkininkai oficioze buvo vadinami „rimtais ūkininkais“. Esą jie, suprasdami agitatorių kilmę „iš svetur“, streiko neparėmė⁴¹. „Lietuvos aide“ tvirtinta, jog tuometinę šalies ekonominę padėtį buvo galima pagerinti tik bendru darbu ir vieningai kovojant su užgriuvusiais sunkumais. Esą rimtis ir pasitikėjimas savo vadovais turėjo išvesti iš krizės⁴². „Lietuvos aide“ buvo teigiama, jog esą kiekvienas do-

³⁶ Kas kėlė neramumus, *Lietuvos aidas*, 1935 m. rugsėjo 6 d., nr. 204, p. 1.

³⁷ Ministerių kabinetui persitvarkius, ten pat, 1935 m. rugsėjo 9 d., nr. 206, p. 4.

³⁸ Ž. ūkio rūmai kviečia ūkininkus gyvai pasipriešinti agitatoriams, ten pat, 1935 rugsėjo 5 d., nr. 203, p. 5.

³⁹ Ties Suvalkijos įvykių..., p. 4.

⁴⁰ Kas jie tokie?..., p. 4.

⁴¹ Vyriausybė kviečia visus geros valios gyventojus..., p. 1.

⁴² Rimtis reikalinga sunkumams nugalėti, *Lietuvos aidas*, 1935 m. rugsėjo 11 d., nr. 208, p. 6.

ras pilietis supranta, jog šie bruzdėjimai Suvalkijoje buvo naudingi tik Lietuvos priešams⁴³. Oficioze vartota retorika, sugretinant ūkininkų streiką ir antivalstybinę veiklą, apeliavo į šalies gyventojų patriotizmą. Remiantis tokia logika, ūkininkų streikas buvo traktuojamas kaip destruktivus antivalstybinis veiksmas, kurį galėjo vykdyti (ir remti) tik nelojalūs valstybei asmenys.

Oficioze buvo nuolat primenama, kad Lietuvos vyriausybė stengėsi padėti ūkininkams, jų padėties pagerinimas „buvo ir yra“ vienas svarbiausių „tautiškos“ vyriausybės uždavinių. Teigta, jog vyriausybė ieško būdų ūkininkų padėčiai pagerinti⁴⁴. Žemės ūkio rūmų pranešime tvirtinta, jog vyriausybė stengėsi rasti rinkų ūkininkų produkcijai realizuoti, o tai padaryti buvo sunku, nes tuomet buvo suvaržytas importas į daugelį šalių. Minėta, jog siekiant padėti ūkininkams, skolų ir dalių mokėjimas palengvintas lakštais, apsunkintas ūkio išvaržymas, ūkininkams buvo primokama iš biudžeto prie eksportuojamų gaminių, sumažinti paskolų procentai, suteikta palengvinimų keliantis į vienkiemius, sumažintos valstybės išlaidos. Esą buvo numatyta imtis ir daugiau priemonių išėiti iš krizės⁴⁵. Tokiomis publikacijomis skaitytojus buvo norima įtikinti, jog ūkininkijos ekonominė padėtis bus pagerinta, tik reikia kantriai ir pasitikint tuometine valdžia to sulaukti.

„Lietuvos aide“ buvo spausdinamos žinutės iš įvairių Lietuvos vietovių, kuriose neva „tautiškai susipratę“ gyventojai sveikino „tautišką“ vyriausybę ir smerkė streikininkus. Štai 1935 m. rugsėjo 15 d. „Lietuvos aido“ numeryje rašyta, jog Tautos šventės proga ministrui pirmininkui ir vyriausybei buvo atsiųsta daug sveikinimų ir linkėjimų „sėkmingai tęsti valstybės tvarkymo darbą“. Esą juose buvo reiškiamas pasipiktinimas „pragaištinga valstybei“ agitatorių veikla, reikalauta juos deramai nubausti. „Tautos vadui“ ir vyriausybei buvo pareikštas visiškas pritarimas valstybės politikos atžvilgiu ir padėkota už rūpestį „visų reikalais“⁴⁶. Tokiomis publikacijomis oficiozo skaitytojus norėta įtikinti, jog valdžia turėjo tikrą ar tariamą platų visuomenės palaikymą įvairiose šalies vietovėse.

Verta pastebėti, jog 1935 m. rugsėjį (pačiame ūkininkų streiko zenite) „Lietuvos aido“ publikacijose, aprašančiose situaciją Užnemunėje, buvo pateikiama daugeliu atvejų abejotina informacija, kad ūkininkų streikas buvo liovėsis, bet jį tebekurstė pavienės marginalinės agitatorių grupelės. Antai 1935 m. rugsėjo 19 d. oficioze rašyta, jog Suvalkijoje gyvenimas grįžo į normalias vėžes, esą jau nebebuvo ūkininkų streiko žymių. Minėta, jog ir toliau ūkininkus bandė paveikti įvairūs agitatoriai, tačiau ūkininkai jų nebeklausydavo. Ūkininkai neva pripažino klydę, kad pasidavė agitatorių klaidinimams, suprato „<...> kad daugiau negalima reikalauti, ką vyriausybė yra padariusi ūkininkų ekonominiams

⁴³ Ties Suvalkijos įvykių..., p. 4.

⁴⁴ Vyriausybė kviečia visus geros valios gyventojus..., p. 1.

⁴⁵ Ž. ūkio rūmai kviečia ūkininkus..., p. 5.

⁴⁶ Visuomenės balsai dėl Suvalkijos įvykių, *Lietuvos aidas*, 1935 m. rugsėjo 16 d., nr. 212, p. 10.

reikalams pagerinti⁴⁷. Siekiant sumenkinti ūkininkų streiko populiarumą visuomenėje, jis „Lietuvos aide“ buvo vaizduojamas kaip trumpalaikis, mažareikšmis marginalinių grupių sukeltas bruzdėjimas, neva nesulaukęs platesnės paramos visuomenėje.

Visose aptartose „Lietuvos aido“ publikacijose, aprašančiose Užnemunės ūkininkų streiką, jis nebuvo traktuojamas kaip pilietinio nepaklusnumo forma, siekiant pakeisti vyriausybės politiką. Streikas buvo vertinamas kaip antivalstybinis aktas, rengtas destruktvyviai valstybės atžvilgiu nusistačiusių asmenų (jų grupių), galimai remiamų Lietuvai priešišku valstybių (ypač Vokietijos). Tokią poziciją buvo siekiama įdiegti ir Užnemunės gyventojų viešajai nuomonei.

Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės atspindžiai 1935–1936 m.

Lietuvos centriniame valstybės archyve esančių fondų medžiaga leidžia atskleisti tam tikrus Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės (požiūrio į ūkininkų streiką, valdančiojo režimo politiką ir pan.) bruožus 1935–1936 m. Būtina akcentuoti, jog viešąją nuomonę atspindintys šaltiniai – daugiausia Valstybės saugumo departamento biuleteniai, tarnybiniai pranešimai ir kt., t. y. dokumentai, rašyti saugumo įstaigų pareigūnų, turėjusių savo subjektyvų požiūrį, apibūdinusių įvykius pagal daugiausiai juos pasiekdavusius informatorių teikiamus duomenis ar pačių girdėtas gyventojų kalbas. Todėl VSD surinkta informacija apie Užnemunės gyventojų nuotaikas gali būti laikoma tik sąlyginai patikima. Daugelyje VSD dokumentų minimos sąvokos „nusigyvenę ūkininkai“, „susipratę ūkininkai“ ir kt. neparodo jokių kiekybinių charakteristikų, todėl praktiškai neįmanoma patikrinti, kiek gyventojų turėjo vienokį ar kitokį požiūrį, o galbūt vienokios ar kitokios nuomonės paplitimas tarp vietos gyventojų buvo tik tose vietovėse dirbusių pareigūnų susidarytas teisingas ar neteisingas situacijos vertinimas.

1935 m. rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo pradžioje, kai ūkininkų streikas buvo pasiekęs patį vyksmo piką, Marijampolės apylinkėse streikui pritarė didelė dalis ūkininkų, tačiau stengėsi viešai to neparodyti. Dėl policijos ribotų susirinkimų kilo nepasitenkinimo banga ir pasipiktinimas policija⁴⁸. 1935 m. rugsėjo viduryje Kalvarijoje ūkininkijos nuotaika buvo nerami: dalis jos netikėjo, kad streikuoti raginčius atsišaukimus mėtė komunistai, ūkininkai įtarė esą „pati valdžia“ juos mėtė, grasindama žmonėms, kad liautųsi „triukšmavę“⁴⁹. Tuo tarpu Šakių apskrityje Paežerėlių valsčiuje apie išplatintus komunistinius atsišaukimus vietos „rimtesnieji ūkininkai“ (t. y. palaikę valdžią) pranešė policijai ir pareiškė nenorintys komunistų rengiamo streiko. Šiose apylinkėse ūkininkai

⁴⁷ Suvalkijoje jau visur gyvenimas grįžo į normalias vėžes, ten pat, 1935 m. rugsėjo 19 d., nr. 215, p. 7.

⁴⁸ 1935 m. rugsėjo 5 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis nr. 176, *LCVA*, f. 378, ap. 5, b. 3083, l. 48.

⁴⁹ 1935 m. rugsėjo 13 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis nr. 184, ten pat, l. 71.

nestreikavo, pristatydavo maisto produktus į miestus⁵⁰. Vilkaviškio apskrityje visuomenė buvo nepatenkinta vyriausybės politika ir spaudos pareiškimais, kurie buvo vadinami „judošiškais“, gyventojai valdžios atžvilgiu buvo nusiteikę priešiški. VSD biuletenyje teigta, jog valdžios ir visuomenės santykiai buvo įtempti labiau nei 1905 metais⁵¹. VSD dokumentai rodo, jog Gražiškių, Bartininkų, Pajevonio ir Vištyčio apylinkėse padėtis buvo įtempta, gyventojai buvo karingai nusiteikę. „Rimti gyventojai“ ir nemažai valdininkų kaltino vyriausybę, kad ji nepajėgė „griežtomis priemonėmis“ likviduoti ištisą mėnesį trukusių neramumų. Tuometinė vyriausybė tarp vietos gyventojų buvo nepopuliari, premjero veikla netenkino ne tik ūkininkijos, bet ir daugelio aukštų valdininkų ir Tautininkų sąjungos narių⁵². Iš minėtos VSD surinktos medžiagos galime susidaryti įspūdį, jog nemažoje dalyje Užnemunės vietovių 1935 m. rugpjūtį–rugsėį gana daug gyventojų buvo nepatenkinti tuometine valdžia ir jos vykdoma politika.

Nepalankias valdžiai gyventojų nuotaikas taip pat rodo VSD duomenys, surinkti 1935 m. rugsėjo antroje pusėje. Vilkaviškio, Marijampolės (dalinai Šakių ir Alytaus) apskrityse ūkininkai buvo „sujudę“ ir vieni kitus ragino dar griežčiau streikuoti. Palankumu streikui išsiskyrė Kalvarijos, Liudvinavo ir Liubavo valsčiai. Juose streikui pritarė dauguma ūkininkų. Streiką rėmė ir jame aktyviai dalyvavo gana daug Tautininkų sąjungos, kuri „pastaruoju laiku <...> buvo visiškai paralyžiuota ir pakrikusi“, narių⁵³. Daug ūkininkų buvo nepatenkinti vyriausybe ir premjeru, būta pasiryžimo smurtu priešintis policijos veiksams⁵⁴. Tarp ūkininkijos buvo plačiai paplitusi agitacija boikotuoti žemės ūkio produktų pristatymą į miestus, grasinta šaudyti nepaklūstančių arklius ir kitus gyvulius. Tarp pasienio su Vokietija gyventojų būta nuomonių, jog į valdžią atėjus Augustinui Voldeмарui vietos gyventojų ekonominė padėtis pagerėtų ir jis neleistų Lietuvoje įsigalėti žydams. VSD Marijampolės apygardos biuletenyje reziumuota, jog Suvalkijoje padėtis buvo „labai nerami, įtampa buvo linkusi dar labiau augti ir vis daugiau įgauti politinio pobūdžio siekinių“⁵⁵. Tačiau būta ir priešiškų streikui nuotaikų. Antai Alytaus apskrityje Daugų valsčiuje „neorganizuoti“ žmonės (t. y. nepriklausę jokioms organizacijoms) buvo labai pasipiktinę streikininkais ir „neigė jų darbus“⁵⁶. Tačiau, kaip rodo dauguma peržiū-

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ 1935 m. rugsėjo 15 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis nr. 186, ten pat, l. 54.

⁵² 1935 m. rugsėjo 25 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis, ten pat, l. 205–206.

⁵³ 1935 m. rugsėjo 27 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis nr. 197, ten pat, l. 263.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ 1935 m. rugsėjo 30 d. Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Marijampolės apygardos biuletenis, ten pat, l. 244.

rėtos VSD medžiagos, 1935 m. rugsėjį Užnemunėje autoritarinio A. Smetonos režimo populiarumas buvo itin sumenkęs, tarp gyventojų buvo plačiai pasklidusi prieš valdžią nukreipta agitacija.

1935–1936 m. žiemą ir pavasarį plataus masto ūkininkų streiko šalyje nebuvo, tačiau Užnemunėje ūkininkai vis dar buvo kurstomi tęsti streiką. 1936 m. pirmoje pusėje Suvalkijoje veikė pavienės daugiau ar mažiau organizuotos streikininkų grupės, platinusios atsišaukimus, grasinimus vietos valdžios pareigūnams (kaimų seniūnams, valsčių viršaičiams) atsistatydinti iš pareigų, grasinimų taip pat sulaukdavo ir įvairių tautininkų režimui lojalių organizacijų (Lietuvos šaulių sąjungos, „Jaunosios Lietuvos“⁵⁷ ir kt.) nariai. Pasitaikydavo pieninių, grietinės nugriebimo punktų niokojimo atvejų, vietomis būdavo nupjaustomi telefono–telegrafo stulpai ir kt.

1935 m. pabaigoje – 1936 m. pradžioje Užnemunės gyventojų parama ūkininkų streikui sumenko. 1935 m. gruodį Alytaus apskrityje ūkininkų nuotaikos dar tebebuvo dirglios, tačiau buvo juntama „normalizavimosi tendencija“. Jiezno apylinkėse „priešvalstybinė“ agitacija buvo liovusis. Ūkininkija esą džiaugėsi, kad sulaikyti ir į kalėjimą pasodinti už ūkininkų kurstymus atsakingi asmenys. Tarp gyventojų buvo kalbama, jog ūkininkijos reikalus neva gynė visai nieko bendra su ūkininkais neturėję asmenys (skardininkai, siuvėjai)⁵⁸ (ta pati mintis buvo išsakyta ir „Lietuvos aide“ (žr. 2 skyrių)). Tačiau kai kurių Užnemunės vietovių ūkininkai vis dar buvo nepatenkinti sunkia savo ekonomine padėtimi. Antai Alytaus apylinkėse ūkininkai skundėsi neišgalintys sumokėti žemės mokesčių, per didelėmis pramoninių gaminių kainomis⁵⁹. Visgi 1936 m. vasario 11 d. VSD biuletenyje pažymėta, jog „paskutiniu laiku“ Suvalkijos ūkininkų „ūpas“ buvo labai pagerėjęs, nes buvo galima parduoti išaugintus žemės ūkio produktus. Tada ūkininkai manė, jog pagerėjus Lietuvos santykiams su Vokietija, žemės ūkio gaminių kainos turėtų išaugti ir tokiu būdu ūkininkų ekonominė padėtis dar pagerėtų⁶⁰. Tad galima numanyti, jog 1936 m. pradžioje daugumos Užnemunės gyventojų ryžtas streikuoti buvo atslūgęs, tačiau streiką skatinusios priežastys (ekonominiai sunkumai) dar nebuvo praradusios aktualumo. Gyventojai turėjo lūkesčių, jog netolimoje ateityje ekonominė padėtis pagerės ir jų pajamos padidės.

1936 m. gegužę buvo išleistas rinkimų į seimą įstatymas⁶¹, kuris sulaukė plačių atgarsių visuomenėje. Kybartų apylinkėse seimo rinkimų įstatymu buvo patenkinti apie pusę

⁵⁷ Lietuvių tautinės jaunuomenės sąjunga „Jaunoji Lietuva“ – Lietuvių tautininkų sąjungos jaunimo organizacija, veikusi 1927–1940 m.

⁵⁸ 1935 m. gruodžio 29 d. Jiezno policijos nuovados viršininko raportas nr. 121 Alytaus apskrities viršininkui, *LCVA*, f. 399, ap. 1, b. 71, l. 11.

⁵⁹ 1936 m. sausio 11 d. Alytaus apskrities viršininko M. Jurgelio raštas Policijos departamento direktoriui, ten pat, l. 1–2.

⁶⁰ 1936 m. vasario 11 d. Valstybės saugumo departamento biuletenis nr. 43, ten pat, ap. 10, b. 88a, l. 143.

⁶¹ Seimo rinkimų įstatymas..., p. 1–6.

ūkininkų. Kiti, ypač palaikę ūkininkų streiką, apie seimo rinkimus atsiliepė neigiamai, teigdami, jog seimo narių išrinkimą lems vyriausybės, o ne ūkininkų valia, todėl seimas valstybės valdyme nieko nepakeis⁶². Lazdijų apylinkėse dauguma ūkininkų buvo patenkinti seimo rinkimų įstatymu ir žadėjo ne tik patys balsuoti, bet dar ir kitus paraginti⁶³. Varėnos apylinkėse dauguma gyventojų seimo rinkimais taip pat buvo patenkinti ir žadėjo eiti balsuoti⁶⁴. Prienų apylinkėse dauguma ūkininkų seimo rinkimų atžvilgiu buvo nusistatę neigiamai, ypač Jiezno valsčiaus gyventojai, tačiau ūkininkai, kurie nepritarė streikui, į seimo rinkimus žiūrėjo palankiai⁶⁵. Vilkaviškio apskrityje buvo pastebėtas gyventojų nepasitenkinimas tuo, jog kandidatus rinkimuose turėjo kelti apskričių tarybų nariai, o ne patys gyventojai. Tačiau dauguma ūkininkijos seimo rinkimų laukė ir tikėjosi, kad išrinkus seimą gyvenimas bus ramesnis, pasibaigs ūkininkų streikas bei grasinimai⁶⁶. Marijampolės apskrityje buvo išsakoma nuomonė, kad seimas buvo renkamas tik dėl ūkininkų bruzdėjimo⁶⁷. Kaip rodo apžvelgtieji VSD dokumentai, Užnemunės gyventojų nuotaikos prieš ketvirtojo seimo rinkimus buvo gana įvairios ir seimo rinkimų boikoto (kurio tikėjosi sulaukti ūkininkų streiko organizatoriai) tikimybė buvo menka. Tai parodė ir 1936 m. birželį įvykę ketvirtojo seimo rinkimai. Juose dalyvavo sąlyginai daug žmonių (valstybės mastu rinkimuose dalyvavo 68,3 % visų rinkimų teisę turinčių asmenų, o ūkininkų neramumų apimtos apskrityse: Alytaus – 73,84 %, Marijampolės – 55,5 %, Seinų – 80,31 %, Šakių – 50,44 %, Vilkaviškio – 59,41 %) ⁶⁸, tačiau dalis gyventojų ėjo balsuoti galimai vedini ne sąmoningo pilietinio apsisprendimo, bet bijodami valdžios sankcijų rinkimuose nebalsavusiems piliečiams (buvo antspauduojami balsavusiųjų pasai)⁶⁹.

1936 m. vasaros pabaigoje – rudens pradžioje ūkininkų streiko idėjų populiarumas visuomenėje itin sumenko. Dalis visuomenės viltinai laukė naujojo seimo sprendimų, o kiti tiesiog „pavargo“ nuo padidėjusios įtampos (grasinimai susidoroti ir kt.). 1936 m. rugsėjį Valstybės saugumo policijos Vilkaviškio rajono viršininkas pažymėjo, jog apylinkėse dauguma ūkininkų streikuoti nebenorėjo, tik keliolika asmenų „drumstė ramų

⁶² 1936 m. gegužės 26 d. Valstybės saugumo policijos Kybartų rajono viršininko raštas, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 4857, l. 186.

⁶³ 1936 m. gegužės 29 d. Valstybės saugumo policijos Lazdijų rajono viršininko raštas Valstybės saugumo policijos apygardos viršininkui, ten pat, l. 187.

⁶⁴ 1936 m. birželio 1 d. Varėnos policijos nuovados viršininko raportas nr. 120 Alytaus apskrities viršininkui, ten pat, f. 399, ap. 1, b. 71, l. 133.

⁶⁵ 1936 m. gegužės 26 d. Valstybės saugumo policijos Prienų rajono viršininko raštas nr. 373, ten pat, f. 378, ap. 3, b. 4857, l. 192.

⁶⁶ 1936 m. gegužės 27 d. Valstybės saugumo departamento biuletėnis nr. 146, ten pat, ap. 10, b. 88a, l. 473.

⁶⁷ Ten pat, l. 474.

⁶⁸ 1936 m. birželio mėnesio oficialūs „Eltos“ duomenys, kiek gyventojų dalyvavo Lietuvos Respublikos ketvirtojo Seimo rinkimuose, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, red. J. Žiugžda, t. 4, Vilnius, 1961, p. 622.

⁶⁹ D. Blažytė-Baužienė, M. Tamošaitis, L. Truskaitė, *Lietuvos seimo istorija*, p. 188.

gyvenimą⁷⁰. ūkininkų ekonominei padėčiai žymiai pagerėjus, Lazdijuose nepasitenkinimas tuometine vyriausybe taip pat sumažėjo⁷¹. Alytaus apskrityje ūkininkų nuotaikos vėlgi buvo pagerėjusios. Jų ekonominė būklė normalizavosi dėl kylančių žemės ūkio produkcijos kainų, ūkininkai buvo patenkinti dėl prekybos sutarties⁷² su Vokietija sudarymo ir laukė dar didesnio žemės ūkio produktų kainų kilimo⁷³. Pradėjus normalizuotis ekonominei situacijai Lietuvoje, kylant žemės ūkio gaminių kainoms, o kartu ir ūkininkų pajamoms, daugiausia dėl ekonominių priežasčių kilęs Užnemunės ūkininkų streikas ėmė natūraliai netekti daugumos savo šalininkų tarp ūkininkijos, o kartkartėmis įvairiose vietovėse vis pasirodydavę streikuoti raginę atsišaukimai rasdavo kur kas mažesnę palaikymą tarp Užnemunės gyventojų.

Aptartieji Užnemunės gyventojų viešosios nuomonės bruožai, kurie atsispindi VSD surinktoje medžiagoje, formavosi kelių konkuruojančių propagandų įtakoje, tarp kurių buvo dvi nagrinėtiosios. Propagandų poveikį Užnemunės gyventojų viešajai nuomonei vienareikšmiškai įvertinti sunku, nes kiekviena šio didelio Lietuvos regiono vietovė turėjo savo specifiką (streikuoti raginusios propagandos sklaidos intensyvumas (pvz., išplatintų atsišaukimų kiekis), įsiskolinusių ūkininkų skaičius (jie buvo vieni pagrindinių streiko rėmėjų), gyventojų partinės nuostatos, charizmatiškų bendruomenės lyderių (pvz., mokytojų, kunigų) pozicija ir kt.). Be to, gyventojų nuomonėms įtaką darė ne tik dvi aptartosios propagandos, bet ir kiti svarbūs visuomenės nuomonės formuotojai, pavyzdžiui, Katalikų bažnyčia.

Išvados

Visuose nagrinėtuose ūkininkus streikuoti raginusuose atsišaukimuose buvo pasisakoma prieš tuometinę Lietuvos valdžią ir siekta ją pašalinti. A. Smetonos autoritarinis režimas buvo kaltinamas palaikęs korumpuotą biurokratiją ir monopolines bendroves (sindikatus), tokiu būdu darydamas žalą Lietuvos visuomenės ekonominiams interesams. Atsišaukimuose buvo keliami įvairūs ekonominio (pakelti žemės ūkio produktų kainas, atidėti skolų mokėjimą ir kt.) bei politinio (suteikti žodžio, spaudos, susirinkimų, laisvų demokratinį rinkimų teisę) pobūdžio reikalavimai. Ūkininkai buvo raginami tęsti streiką, o nepaklūstantiems buvo grasinama fiziniu susidorojimu ar turto sunaikinimu. Ketvirtąjo seimo rinkimai buvo vertinami kaip nedemokratiški, kadangi juose piliečiai negalėjo laisvai iškelti jiems priimtinių kandidatų į seimą, buvo raginama rinkimus boikotuoti.

⁷⁰ 1936 m. rugsėjo 30 d. Valstybės saugumo policijos Vilkaviškio rajono viršininko raštas nr. 1160, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 4888, l. 297.

⁷¹ 1936 m. rugsėjo 11 d. Valstybės saugumo policijos Lazdijų rajono viršininko raštas, ten pat, l. 298.

⁷² Lietuvos ir Vokietijos prekybinė sutartis buvo sudaryta 1936 m. rugpjūčio 5 d.

⁷³ 1936 m. rugsėjo 19 d. Alytaus apskrities viršininko M. Jurgelio raštas nr. 214 Policijos departamento direktoriui, ten pat, f. 399, ap. 1, b. 71, l. 177–178.

Oficioze „Lietuvos aidas“ Užnemunės ūkininkų streikas buvo vertinamas kaip anti-valstybinis aktas, galimai inspiruotas Lietuvai priešišku užsienio valstybių (ypač Vokietijos). Streiko rengimu daugiausia buvo kaltinami komunistai. Aktyvūs streiko dalyviai laikyti socialiai tolimais tradiciniam „lietuvio-ūkininko“ tipui, jie charakterizuoti kaip socialiai neatsakingi, neturintys nuosavybės (žemės) asmenys (smulkieji amatininkai ir darbininkai). Oficioze formuota nuostata, jog dauguma streiko dalyvių ne sąmoningai apsisprendė dalyvauti streike, bet buvo suklaidinti ar įbauginti streiko agitatorių grasinimų. Ūkininkų streikas „Lietuvos aide“ traktuotas kaip negausios grupės (-ių) organizuota antivalstybinė veikla, neturėjusi plačios paramos visuomenėje.

Išnagrinėjus archyvinę medžiagą nustatyta, jog 1935 m. rugpjūčio – 1936 m. rugsėjo mėnesiais Užnemunės gyventojų viešoji nuomonė kito. Nepalankiausiai tuometinės valdžios atžvilgiu Užnemunės gyventojai buvo nusiteikę 1935 m. rugpjūtį–rugsėį (kai buvo ūkininkų streiko epogėjus). Valdžia dažniausiai buvo kaltinama nesugebėjimu išspręsti valstybės ekonominių problemų (dėl itin didelio žemės ūkio gaminių kainų sumažėjimo ūkininkų pajamos ženkliai sumenko, dėl to nemažai ūkininkų negalėjo sumokėti žemės mokesčių, skolų bankams ir kt.). 1935 m. žiemą – 1936 m. pavasarį Užnemunės gyventojų parama ūkininkų streikui menko, tačiau vis dar išliko gana didelis nepasitenkinimas sunkia ekonomine šalies padėtimi. 1936 m. antroje pusėje gerėjant Lietuvos ekonominei situacijai, ūkininkų streikas neteko daugumos Užnemunės gyventojų paramos.

FARMERS' STRIKE IN UŽNEMUNĖ REGION (1935–1936): A REVIEW OF PROPAGANDA AND PUBLIC OPINION

Summary

MINDAUGAS BALKUS

The article analyses the public opinion that in 1935–1936 was prevalent among the population of Užnemunė region (with regard to farmers' strike) and propaganda worded by the organizers of the strike and the government that was influential of the said opinion. Proclamations issued by the organizers of the farmers' strike contained various demands of economic (increase procurement prices for agricultural products, defer payments, etc.) and political (grant freedom of speech, press, association and independent democratic elections) nature. Semi-official newspaper Lietuvos aidas viewed the farmers' strike as an anti-State activity organized by a slender group(s) of people which failed to win significant support from the society. Communists were for the most part accused of the instigation of the strike. Greatest hostility towards the government among the population of Užnemunė region was felt in August-Sep-

tember of 1935. In the winter of 1935 and spring of 1936 support to the strike in the region decreased, however, discontent with economic hardship that the country was experiencing was still strongly felt. In the second half of 1936 as the economic situation in the country was improving, the farmers' strike lost support among the majority of the region's population.

Gauta 2012 m. vasario mėn.

Mindaugas Balkus, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros doktorantas, Kauno apskrities viešosios bibliotekos vyresn. bibliografas. Tyrinėjimų kryptys – XX a. Kauno miesto istorija, XX a. Lietuvos politinė ir socialinė istorija.

Adresas: K. Donelaičio g. 52, Kaunas, LT-44244.

El. paštas: mindaugas.balkus@fc.vdu.lt